

7. Никитин Е. П. Спецрациональность / В. А. Лекторский и др. // Исторические типы рациональности. – М.: ИФРАН, 1995. – Т. 1. – С. 48-57.
8. Новиков А. А. Рациональность в ее стоках и утратах / В. А. Лекторский и др. // Исторические типы рациональности. – М.: ИФРАН, 1995. – Т. 1. – С. 132-154.
9. Современный философский словарь / ред. -сост. В. Е. Кемеров. – М.: Одиссей, 1996. – 608 с.

Осін В. В., Академія митної служби України

ПОНЯТТЯ «ВАЛІДНІСТЬ» У ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ІМПЛІКАЦІЇ ТА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ

Данная статья посвящена распространенному понятию политической методологии – валидности. Выявляются его важнейшие импликации, после чего предпринимается попытка фальсификации, что позволит в дальнейшем понять контекст существования политической науки.

This article is devoted to the widespread conception of political methodology – the validity. The most important implications are revealed and then the attempt of falsification is undertaken. Further it will help to understand the context of existing the political science.

Проблема, одному з аспектів якої присвячена дана робота, визначається особливостями еволюції політології як наукової галузі. Адже політична наука, після появи першої в історії спеціалізованої кафедри (1858 р., Колумбійський університет) [8, р. 3], у своєму розвитку пройшла ряд етапів, кожен з яких характеризується певним розумінням політичного та специфічними засобами його осягнення. Яскравою рисою сучасної стадії, постбіхевіоралістської [4, с. 17], постнаукової або постпозитивістської [1, с. 99], є не стільки “запекла критика наукового методу”, скільки плюралізм методів й концепцій, що часто-густо розглядаються як ознаки втрати політичної наукою єдності мети та свого змістовного ядра [4, с. 20].

У цих умовах відцентрових тенденцій, що виражаються, зокрема, в посиленні спеціалізації і фрагментації [3, с. 114-117], особливої значущості набувають поняття, однаково поширені в традиціях, що зазвичай мають мало точок зіткнення. Однією з подібних аналітичних конструкцій сучасного політологічного дискурсу, поява якої припадає саме на постбіхевіоралістський період, є поняття “валідності”.

Звідси, в даній статті я переслідую дві основні мети. По-перше, деякою мірою заповнити інформаційний вакуум вітчизняної політології стосовно однією з найбільш уживаних концепцій (західної) політичної науки. По-друге, здійснити деконструкцію поняття «валідність» та виявити його приховані припущення.

Побіжний огляд літератури переконує в тому, що переважна більшість текстів, особливої субдисципліни, політичної методології, приділяє поняттю валідність значну увагу, надаючи йому значення одного з базових термінів, що повинен використовуватись при оцінці або кваліфікації політологічного дослідження. Однак часто-густо повз уваги вчених проходить етимологічна неоднозначність даного слова.

Дж. Пейн, зокрема, вказує на те, що «воно належить до тієї ж категорії, що й «доречний», «відповідний», «виправданий», «ефективний», «розроблений» або «грунтовний»» [11, р. 58]. У свою чергу, основна складність з подібними термінами і оборотами полягає в тому, що самі по собі вони значною мірою безглузді, оскільки в обов'язковому порядку вимагають додаткового уточнення. Іншими словами, кажучи про валідність й маючи на увазі її численні та достатньо різноманітні синоніми, відразу розумієш неминучість подальшого уточнення: ««доречний – для чого», «виправданий – яким стандартом», «грунтовний – на якому базисі». При повсякденному спілкуванні стандарти, необхідні для додання сенсу подібним словам, вводяться імпліцитно... так що ми ніколи не помічаємо їх абсолютної необхідності. Звідси, ми схилиємося до трактування слова, на зразок «валідний», неначе воно є самодостатнім прикметником, на кшталт «зелений»» [11, р. 58].

Проте, всупереч всім обставинам, що бентежать, сучасним політологам вдалося досягти консенсусу в розумінні цього поняття; симптоматичний вже сам цей факт, коли дослідники докладають значних зусиль для експлікації вже існуючого і вельми двозначного терміну, замість того, аби ввести новий, позбавлений будь-яких небажаних конотацій.

Так, Л. Уайт і Р. Кларк під «валідністю» розуміють «ступінь, з яким індикатор розповідає вам те, що ви хочете дізнатися про поняття» [12, р. 71], а Р. Бернштейн і Р. Дайер стверджують, що «валідними вимірюваннями є ті, що вимірюють якість, дану у визначенні (as it was defined)» [7, р. 35]. Л. Харрісон говорить про те, що «вимірювання валідне, якщо воно насправді вимірює те, що потрібно виміряти» [8, р. 25]. Дж. Мангейм і Р. К. Річ ука-

зують, що «валідність» є «ступінь відповідності міри (показника) тому поняттю, яке вона (він) покликана відображати» [5, с. 526]. Нарешті, Р. Кинг, Р. Кеохейн і С. Верба (співавтор Цивільної культури, знакової книги політичної науки) в Плануванні соціального дослідження, одній з найбільш цитованих в сучасній політології роботи [2, с. 43], відзначають, що «валідність відноситься до вимірювання того, що ми думаємо вимірювати» [10, р. 25].

Таке розуміння може бути назване номіналістичним, оскільки мовиться перш за все про прагнення упевнитися в тому, що (емпіричні) індикатори політичного феномена, що вивчається, вибрані тим або іншим ученим, відповідають визначенню політичного феномена, що вивчається, даному тим же ученим. Показовий в цьому контексті приклад наводиться Р. Бернштейном і Р. Дайером: «Якщо ви визначили «консерватизм» як «ступінь згоди з принципами, що тлумачаться Рональдом Рейганом», валідне вимірювання повинне встановити, в чому полягають ці принципи, а потім встановити ступінь, в якому кожен індивідуум згоден з ними. Це може включати короткі тези із спічів Рейгана і опитування кожної особи на предмет того, згоден він або вона, не згоден або нейтральний щодо кожної з цих тез» [7, р. 35].

Таким чином, думка Дж. Пейна є типовою, адже він наполягав на тому, що термін «валідність» застосовується тільки до операціональних визначень [11, р. 58]. І багато сучасних вчених розглядають відповідну концепцію саме в рамках процесу операціоналізації ключових понять політологічного дослідження.

Проте такій настанові притаманні декілька імплікацій, а однією з найзначущих є значно більша увага, що приділяється дослідниками кмітливості одне одного, ніж просуванню в справі розуміння різноманітних політичних явищ.

Тобто поняття «валідности» орієнтоване скоріше на досягнення ретельного операціоналізму, високого ступеня відповідності певних (емпіричних) індикаторів визначенню феномена, що вивчається, а вже в другу чергу – на сам феномен. І тепер вже зрозумілою є позиція І. Джаніса, відомого американського політолога, який зневажає на багатовимірність політичного, вказуючи на те, що логіка валідізації будь-якого дослідження передбачає ігнорування гіпотез, що не допускають тестування [9, р. 82].

Це, вочевидь, є віддзеркаленням контексту валідізації, а саме: вимірювання. Тобто валідізація можлива лише в тих областях,

де можливе вимірювання; там же, де вірогідність побудови (кількісною) шкали політичного феномена є малою, там буде спостерігатися й надзвичайно низка ступінь зацікавленості політологів в їхньому вивченні.

Отже, концепція валідності, як вона сформульована в сучасній політичній науці, спрямована перш за все на досягнення прийнятного рівня функціонування когнітивних здібностей політологів. Однак я стверджую, що існуюче уявлення про валідізацію не дозволяє відрізнити логічність мислення, схем й класифікацій, що зазвичай асоціюються із логічним, від буденних, життєвих аналогів останнього.

У якості своєрідного тесту, що дозволить здійснити фальсифікацію вказаного вище припущення поняття «валідність», розглянемо одне віртуальне дослідження, що було тим не менш виконане в галузі, яку б сьогодні ми назвали політичною історією. Так, Б. Міронов, демонструючи типові помилки під час проведення контент-аналізу [6, с. 18-23], нищівній критиці піддав дослідження Аноніма, мета якого полягала у глибшому розумінні «ідеології і рушійних сил пугачевського руху». Контент-аналізу піддали 46 указів і маніфестів, виданих впродовж всіх трьох етапів цієї т. н. селянської війни. Були виділені наступні категорії: «імператор», «командний склад повстанської армії», «дворянство», «козаки і солдати», «неросійські народи», «калмики», «вільність», «свобода віросповідання», «платня і достаток», «організація війська», «земля і угіддя» та «селянство» [6, с. 22].

Залишаючи осторонь звинувачення щодо неправильного вибору одиниці підрахунку, основну увагу натомість зосередимо на особливостях формування категорій, однозначно кваліфікованих як вкрай невдалі. Скажімо, Б. Міронов в провину нікому не відомому авторові ставить те, що хоча категорії аналізу «самі по собі важливі, але разом вони не утворюють ніякої пов'язаної системи» [6, с. 21], оскільки їх «узагальнення» призводить до такого набору, в якому легко помітні кластери категорій («класи», «гасла», або «вимоги повсталих», «соціальні сили селянської війни»), нехай навіть і з одним членом («імператор», «командний склад повстанської армії» і «організація війська»), що сформульовані згідно прийнятих в науці правилах. Водночас, є кластери, що складаються з категорій, що самим фактом своєї появи заперечують будь-яке дотримання загальноприйнятих вимог («неросійські народи», «калмики» та «селянство») [6, с. 21-22].

Логіка Б. Міронова полягає у такому: «Автор дослідження пішов за матеріалом, що природним чином відображає логічну нечіткість мислення, властиву селянам і козакам 18 століть» [6, с. 22]. Враховуючи останню обставину, більш доречним представляється використання традиційного монографічного підходу «до кожного указу і маніфесту» [6, с. 22]. Ось в такій формі була й затверджена невалідність контент-аналізу, що був проведений із грубим порушенням всіх основних норм, які зазвичай регулюють діяльність дослідника в цій області.

Найдивовижніше, проте, полягає не в ігноруванні існуючих обмежень під час проведення політологічного дослідження, а в наявності цілком легального і навіть легітимного способу їх обійти; особливої пікантності цій ситуації додає повне збереження всієї існуючої системи категорій.

Тобто, якби Анонім віддав своє дослідження на рецензування другу, або досвідченішому, але більш доброзичливо налаштованому колезі, то через певний час йому цілком по силам було б переконати шанований вчений ареопаг у валідності проведеного дослідження. Для такої радикальної трансформації цілком вистачило б простої зміни мети, з «глибшого розуміння ідеології і рушійних сил пугачовського руху» на, припустимо, «вивчення менталітету учасників пугачовщини» або, точніше, на «дослідження соціально-когнітивних аспектів пугачовщини».

У такому разі і категорії, що виявляються за найбезпосереднішої участі джерела, і характер їхньої (не) взаємопов'язаності, і неможливість дотримання вимог що зазвичай висуваються для такого роду діяльності, – все це дозволило б поглянути на те, що раніше сприймалося як вкрай некваліфіковане дослідження, з принципово іншого ракурсу. Тоді те, що раніше визнавалось як найсерйозніша вада, «слідування джерелу», тепер оберталося б на свою повну протилежність, оскільки лише за фактом наявності тих або інших категорій в маніфестах та указах можна скласти уявлення як про особливості мислення їх авторів, так й про речі, що їх дійсно цікавили. Принаймні, часта кваліфікація контент-аналізу як методу, що передбачає, насамперед, опис, аж ніяким чином не суперечить вищезгаданому трактуванню; при цьому, навіть відсутня необхідність що-небудь міняти в «методиці».

Але що ще більш вражає, так це здатність трансформувати дослідження таким чином, аби категоріальна схема знаходило

підтвердження власної валідності у самій собі. Наприклад, автор все ще віртуальної роботи цілком був би здатний на таку валідізацію останньої.

В сучасній історіографії, пише він, присвяченій грандіозному селянському руху вісімнадцятого століття, склалися дві головні точки зору на проблему мотивів останнього. Згідно першої, що, як правило, підтримується істориками новітньої генерації, менталітет О. Пугачова та його соратників не тягнувся далі сьогохвилинних цілей і обставин. Крім того, вони через своє походження і культуру просто й не були здатні на всеосяжне і системне бачення ситуації.

Разом з тим в історіографії також ствердився й альтернативний погляд, що за незначними винятками поділяється ученими, які з достатнім ступенем упевненості можуть бути віднесеними до марксистської перспективи. Згідно останніх, деяким найбільш видатним представникам селянського руху вдалося піднятися над вимогами моменту і цілком усвідомлено висувати гасла, що є прямо спрямовані на знищення феодального ладу, втілюваний у особі імператора.

Враховуючи труднощі сьогоднішнього етапу розвитку суспільства, що характеризується напруженою конфронтацією між старим і новим, доцільною виглядає емпірична верифікація обох цих точок зору з метою встановлення історичної істини. Це дозволить раз і назавжди розсудити протиборчі сторони, а також в корені присікти потуги любителів нездорової сенсаційності та популярної нині альтернативності історичного розвитку, таких численних в наш нелегкий час.

Таким чином, висуваються наступні гіпотези: якщо мислення О. Пугачова та його соратників характеризувалося цілісністю і системним баченням, тоді застосування наукових методів до корпусу маніфестів і указів, що охоплюють весь період селянського повстання, дозволить сформувати і відповідну систему категорій. В протилежному випадку подібної системи категорій в релевантних джерелах виявити не вдасться. Те ж саме можна сказати і щодо дотримання вимог повноти і вичерпаності при складанні переліку категорій.

Аби здійснити емпіричну перевірку цих гіпотез, необхідно визначитись із методом, що дозволив би зібрати усі необхідні наукові факти. На нашу думку, контент-аналіз є саме тим методом, чому, зокрема, сприятиме стійка та плідна традиція його застосування в нашій науці.

Як бачимо, список категорій, сформованих за принципом «слідуй за джерелом», що має за мету виключно опис структури релевантних джерел, дає деякі підстави на користь прихильників першого погляду. Сказане, зокрема, стосується неможливості інтеграції всіх категорій в цілісну й скільки-небудь логічну систему. Крім того, наявність цілого ряду категорій, що перетинаються («неросійські народи», «калмики» і «селянство»), може вказувати й на невідрефлексованість логічного мислення керівників бунтівників, так само як і на переважання сьогохвилинних мотивів. Наприклад, виключення «калмиків» з числа «неросійських народів» може бути спричинено допомогою, наданою першими в ході повстання, а також прагненням заручитися подальшою підтримкою останніх.

Разом з тим ще раз хочемо підкреслити, що метою даного дослідження є лише збір фактів, однак не їхня змістовна та всебічна інтерпретація; це можливо лише після довголітньої і копіткої роботи не одного покоління професійних вчених.

Така, зовсім не гіпотетична в науці ситуація, цілком може бути описана як конструктивна валідізація, коли перед початком дослідження вчений міркує приблизно таким чином: якщо A , B і C є валідними вимірюваннями для X , то оцінки будь-якого конкретного об'єкту у вимірюваннях A , B і C повинні бути дуже близькими. Підставимо замість A , B і C той або інший операціоналізм (сформулювати його на підставі представлених вище гіпотез не дуже складно), а також доповнимо усю цю схему залученням інших джерел, часто найзагальнішого характеру (наприклад відомостями про склад повсталих, участі в їх рядах представників вже згадуваних «неросійських народностей», тощо). Як наслідок, роботу, що спочатку нічого, окрім огиди, не викликала, можна буде вважати валідною та виконаною вкрай професійно. Гадаю, що жодні труднощі не чекатимуть на тих, хто спробує здійснити додаткову валідізацію все того ж «дослідження».

Отже, один з уроків полягає в тому, що якщо не всі, то деякі принципово помилкові вимірювання можна переорієнтувати таким чином, аби за відсутності яких би то не було змін вони, проте, вважатимуться цілком валідними.

Таким чином, виявлені імплікації та здійснена фальсифікація припускають обережніше ставлення до практики кваліфікації того або іншого політологічного дослідження як валідізованого

тим або іншим способом. Разом з тим, формулювання остаточного висновку вимагає додаткової уваги до обставин, що уможливили напроцуд широке розповсюдження цієї концепції в постбіхевіоралістський період розвитку політології. Цьому ж плану присвятити свої наступні публікації.

Література:

1. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины / Г. Алмонд // Политическая наука: новые направления: пер. с англ. – М.: Вече, 1999. – С. 69-112.
2. Гудин Р. И. Политическая наука как дисциплина / Р. И. Гудин, Х. -Д. Клингеманн // Политическая наука: новые направления: пер. с англ. – М.: Вече, 1999. – С. 29-69.
3. Доган М. Политическая наука и другие социальные науки / М. Доган // Политическая наука: новые направления: пер. с англ. – М.: Вече, 1999. – С. 113-146.
4. Истон Д. Политическая наука в Соединенных Штатах: прошлое и настоящее / Д. Истон // Современная сравнительная политология: хрестоматия: пер. с англ. – М.: Московский общественный научный фонд, 1997. – С. 9-31.
5. Мангейм Дж. Б. Политология. Методы исследования / Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич: пер. с англ. – М.: Весь мир, 1997. – 544 с.
6. Миронов Б. Н. История в цифрах. Математика в исторических исследованиях / Б. Н. Миронов. – Л.: Наука, 1990. – С. 14-28.
7. Bernstein R. A. An Introduction to Political Science Methods / R. A. Bernstein, J. Dyer. – Prentice Hall, 1979. – 276 p.
8. Harrison L. Political Research: An Introduction / L. Harrison. – Routledge, 2001. – 182 p.
9. Janis I. L. The Problem of Validating Content Analysis / I. L. Janis // H. D. Lasswell (Eds.) Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics / N. Leites. – Cambridge, Massachusetts: The M. I. T. Press, 1965. – P. 55-83.
10. King G. Designing social inquiry. Scientific inference in qualitative research / G. King, R. O. Keohane, S. Verba. New Jersey: Princeton University Press, 1994. – 247.
11. Payne J. L. Foundations of empirical political analysis / J. L. Payne. – Chicago: Markham Publishing Company, 1973. – 150 p.
12. White L. G. Political Analysis. Technique and Practice / L. G. White, R. Clark. – Monterey, California: Brooks / Cole Publishing Company, 1983. – 286 p.